

هونهری مینیاتووری کوردی

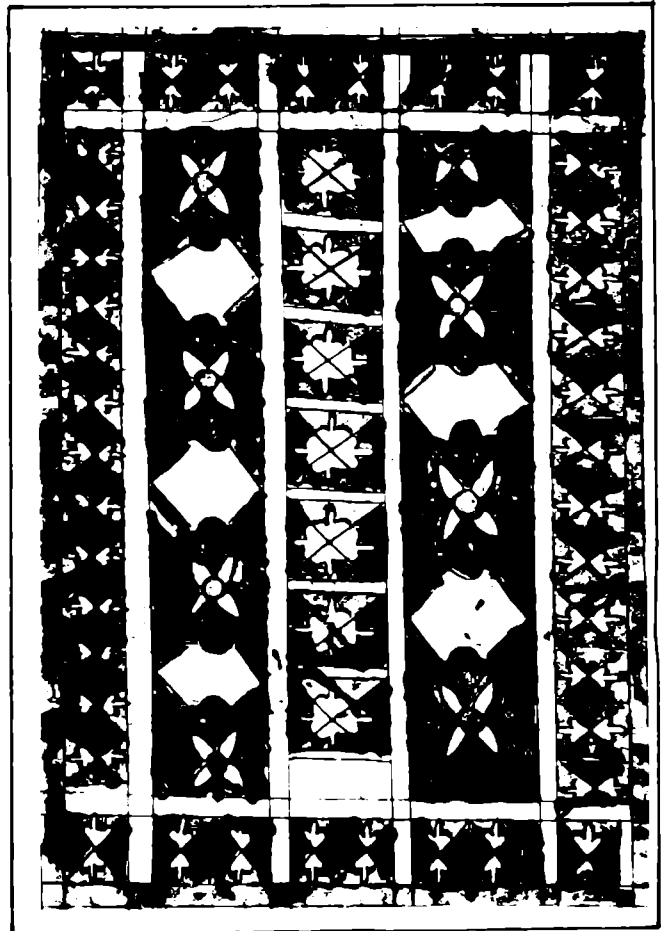
أ. پرویزی

١٤١٦ شدا، له ژنیر کارتتی کردنی هونهری وینه کیشانی چینی دا، له سه مه رقه هندو پاشان له هیرات و تهوریزو نه سفه هان زور پهری سهند. له سه رتهای ده سلاتی پادشا مهنگوله کانیس دا له سه دهی ١٦١٦ دا له هیندستانیش زور به ره و پیشه وه چوو.

ئهم هونه ره ههروا له کوردستانیش دا باو بووه. به لام مایه ی داخه هیچ نووسین و لیکولینه وه به ک لهم باره وه له بهرده ست دا نی به و ته نها چهند که سیک به شیوه به کی سه ری بی په نجه یان بو راکیشاوه. به کیکی وه کوو نه ولیا چله بی پاش داگیر کردنی قه لای به تلیس، بهم شیوه به باسی کتیبه مینیاتوورکاری کراوه کانی کتیبخانه که ی عبدال خان ده کات: «ده دانه کتیبه به نرخ و بایه خداری تیدابوو که له لایه ن خوشنووسه به ناو بانگه کانه وه نووسرابوونه وه به چه شنیک رازابوونه وه که هه ره به کیان کرابووه پارچه نه نیکه به کی بی وینه...» «به لی هه زاران به ره می هونه رکاره به رزه کانی دنیا لیره خرابووه هه راجه وه». له شوینیکی کهش دا باسی شانامه به ک ده کات که چون گابرایه ک به چه قو تی نیشوووه و له تو په تی کردوه.

پیش دا هاتنی چاپخانه، خوشنووس و هونه رمه نده کانی نه و سه رده مه، بو نووسینه وه ی کتیبه ک هه زارویه ک هونه ریان به کارهیناوه. میرو پیاوه ده ست رویشوووه کانی نه و زه مانه خه لاتی چاکیان به و که سانه داوه که کتیبه کیان بو بنووسنه وه.

داخه کهم تا نه مرو له لایه ن نووسه رو هونه رمه هندو روونا کبیره کانه وه هیچ بایه خیکی نه و تو به م هونه ره نه دراوه. نه و که سانه ی ده سنووسه کوئه کانیشیان بلا و کردو ته وه ته نیا بایه خیان به شیعه ره کان داوه. شیوه ی خه ت و وینه نه خشه کان به ته واوی پشت گوی خراون. بی گومان ئهم جو ره خه تو وینه و نه خه شانه بایه خیکی به کجار گه وریان بو هونه ری ته شکیلی و زانستی میژوو و سوسیولوگی و ئیتولوگی و دیکوراسیون و رانستی جوانناسی (ئیستاتیکا) ناد هیه. ئهمه نه بیته بناغه به کی باش بو گه شه پیدانی هونه ری ته شکیلی نوی به هه موو روویه که وه.

هونه ری مینیاتوور Miniatur جو ره وینه کیشان یا هینکاری به کی بچووه کی رهنگ و رهنگه، له سه ده کانی ناوه راست دا له سه ره پهری ده سنووس و کتیبه کان کراوه. ئهم جو ره وینه به سه رتهای ده سنووس و که ناری لاپه ره کان پانوه رانستیانی بو روون کردنه وه و به رچ و خستی هه ندی رووداوو که سان و لایه نی گرنگی کتیبه بی رازینراوه ته وه. ئهم هونه ره له جیهانی ئیسلامیش داو به تاییه تی له قوتبخانه کانی به غدای سه ده ی ١٢١٥ گه یشتوووه ته پویه کی بندی گه شه کردن و به ره و پیشه وه چوون. له سه ده ی

ماوهیهك له مه ویش هندیك له هونه رمنده لاهه كان بوته وهی سرچاویهك بدوزنه وه موزکی تایه تی هونه ری کوردی پیوهی، په نایان ده برده بهر تهو بهر هه مه دهستی یانه ی له کورده واری دا باون و نه خش و رهنگیان تی دا به کارده هینری وه کوو جولایی و مافوور دروست کردن. پیوسته هونه رمنده نانی کوردیش، وه کوو هونه رمنده نانی گه لانی تر، بو پره پیدانی بهر هه مه کانیا بگه رینه وه بو کوشی هونه ری میناتور.

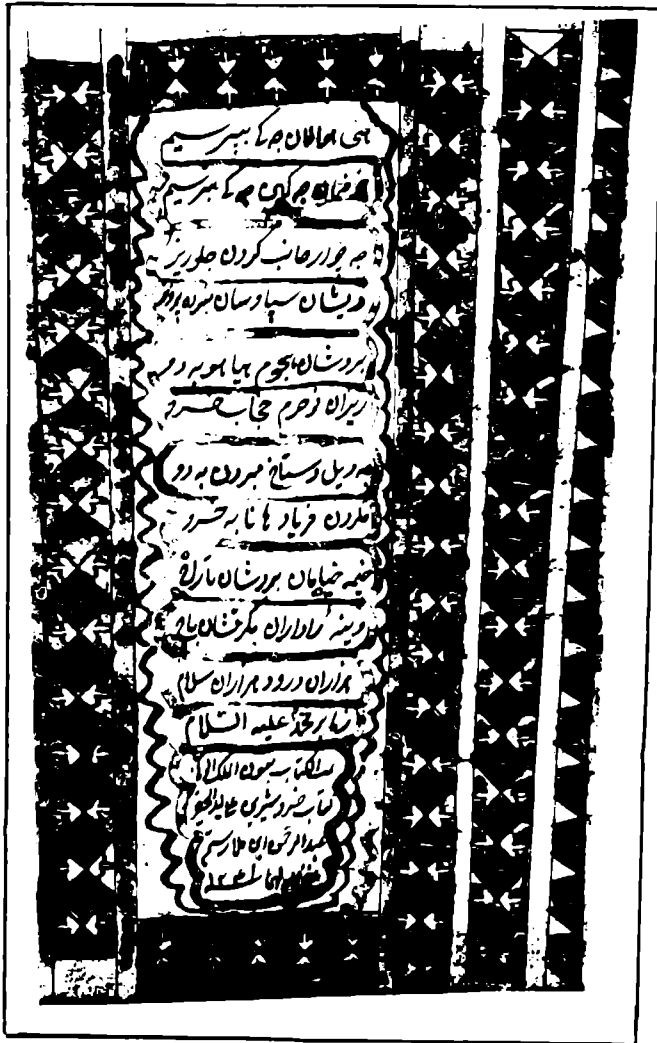
تهو ده سنووسانه دا هندی میناتوریش هه ن، هه رچه ند تائست که سی ئیشاره تی بو تم مه سه نه یه نه کردوه. کاتی سهردانی تهو کتیبخانه یه، داوام لی کردن له هه ر میناتوریک سلایدیکم بو بگرن و بوم بنیرن. وه نه بی تم وینه و نه خشانه ی له م وتاره دا بلاوکراونه ته وه تاقه بهر هه می هونه رمنده کورده کانی سده پیشووه کان بن. جوان و نایاب بدوزرسته وه. که له ولات بووم سه ری ماموست (ص. ص) م دا بویسنینی تهو ده سنووسه کونانی کوی کردونه ته وه. بهر یکه وت چاوم به «خوسره وو شیرین» ه که ی خاتای قوبادی که وت که زور به جوانی و ریکوبی کی نووسراوه ته وه و چنن دین وینه ی رهنگاوره نگی تیدایه. تهو وینه ای له وی بهر چاوم که وتن، له رووی هونه ری و رهنگ کردن و ده برینی هه ست و نه ست و جووله وه، به ه یچ چه شینک نه گن تم وینه ای لی ره بلاوکراونه ته وه - بهر اوور ناکرین.

خوسره وو شیرین :

میناتورره کانی تم ده سنووسه که ژماری 13. Petermann II N. SB Marburg Berlin پیوهیه، هه رچه ند ناوی دانهری له سه ر نی یه، وه کوو ده سنووسی ژماره MS. or. ost. 1165. SB Marburg Berlin که نوسخه یه کی تری (خوسره وو شیرین) ه، به گویره ی بوچووی (ئوسکار مان) گه بی دانهره که بیان نه لماس خان بیت. میناتورره کانی تم ده سنووسه بریتین له رازاندن وه ی هندی لاپه ره به نه خشی رهنگاوره نگی. لاپه ره ی (14 1b, 2a) نه ناوه راستی لاپه ره کان دا شاعر نووسراوه و چوارچیوه که شیان به نه خشی رهنگاوره نگی نه خشیراوه (بروانه وینه ی ژماره ۷). که چی له سه ر لاپه ره ی (1b/ 59b, 60a, 142a) ته نیسا نه خشی رهنگاوره نگی کراوه، به بی ه یچ جو ره نووسینک (بروانه وینه ی ژماره ۸). له سه ر لاپه ره ی 142b وینه یه ک به مره که بی ره ش کراوه، گوايه نه مه ده بی وینه ی شیرین بی (بروانه وینه ی ژماره ۹). له په نای تم وینه یه دا وینه یه کی تریش به دی ده کری که به ناته وای به چی هیلراوه.

تم نه خشانه سالی ۱۲۴۱ ی کوچی که بهر انبه ر سال - 1825 26 ی زاینی یه نه لایه ن عه بدولره حمانی کوری مه لا روسته مه وه کراون. هه ر له سه ر ل 141b نووسراوه: «تمت الکتب بعون الملک الوهاب کتاب خسرو شیرین علی ید الحقیق عبدالرحمن ابن ملا رستم غفر الله لهما سنة ۱۲۴۱».

له بواری ئیتنولوگیشدا، تم هونه ره یارمه تیمان ده دا بو تیگه یشتی هندی گری کویره ی کومه لایه تی که رهنگه که س توانای ده برینی به نووسین نه بووی. زور نه میژوونووسه تهو روویایی به کان سوودیکی گه وره یان له میناتورره کانی سده ناوه راسته کان وه رگرتوه بو تیگه یشتن و روونکردن وه ی ژیانی تهو سه رده مه وه ک شپوهی ثلاثی ده ولت و نیماره ته کان، جل و بهرگ، زورانبازی سواره کان، شوین و جیگای ژن. ناد. تم میناتورره نانی لی ره دا بلاویان ده که ینه وه، هه موویان نه او تهو ده سنووسانه دان که له کتیبخانه ی ده ولته تی دا نه بهر لین پاریزراون. من به هو ی هندی دوست و ناسیاوه وه زانیم له ناو

مینیاتوووره کانی ده سنووسی (خورشیدو خاوهز) (ژماره 6-1) که له کتیخانهی دهولهتی دا له بهرین ئەم ژمارهیهی پیوهیه (Ms. or. ost. 117 1sp Marburg/ Berlin) ئای ۱ی ئای ۱۹۰۲ له لایەن حاجی ئاغی کرماشانی یهوه کراوه. له بن هه ندیکیان دا نووسراوه (عمل حاجی آقا). به لام ده براره ی ئەم حاجی ئاغیه که ئەم هه موو مینیاتوووره ی بو به چی هیشتووین. هیچ زانیاری به کی ئەوتو نازانری به گویره ی وینه کان ئەوه ده چی هونه رمه ند به که مجار وینه کانی به قه له می خه لووز کردیت، پاشان به مره که بی به نگا وره نگ (وه نه وشه یی، سوور، شین، سهوز) به نگیان کردیت. ئە کوتایی ئەم ده سنووسه دا نووسراوه: «تەم شە کتاب خورشید خرامان گهته ملا نور علی کندوله به جناب مستطاب آقای دکتر المن (دکتر مان) بسعی اهتمام پذیرفت. حاجی آقای کرمانشهرانی در روز یک شنبه بیست و ششم شهری جمادی اول سنه ۱۳۲۰».

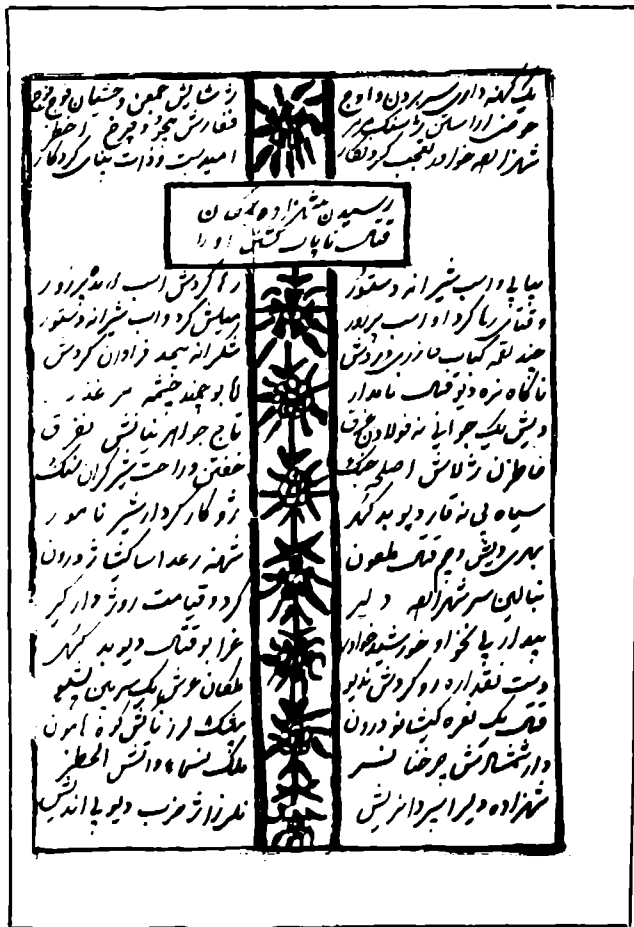
ئەم مینیاتووورانه ی لیره دا بلاو کراونه ته وه، له هه موو روویه که وه پیوستیان به هه له نگاندن و لیکدانه وه هه یه. هونه رمه ند له ده برینی مه به ست و بوچووینی شاعیردا سه رکه وتوو بووه؟ له رووی هونه ریشه وه هونه رمه ند چه ند کارامه و به توانا بووه له وینه کیشان و به ننگ کردن دا؟ وه لام دانه وه ی پرسیاری به که م پیوستی به تیگه یشتن و شاره زایی به کی ته واوی تیگه سه کان هه یه، له گه ن چیژیککی باشی هونه ری ته شکیلی بو ده سنیشان کردنی لایه نی لاوازو به هیزی ته کنیکی هونه رمه نده که. وه لام دانه وه ی پرسیاری دووه میش پیوستی به زانیاری تیوووری وه هه ست و چیژی هونه ری ته شکیلی به بی گومان ئەم کاره نه له کیشی وتاریکی وا کورت و نه له توانای کابرایه کی وه کوو من دا هه یه.

پهراویز:

- (۱) Brockhau Enzyklopadie, Bd 12, s. 590
- (۲) ئەولیا چه له بی، کورد له میژووی دراوسیکانیدا، وه رگی رانی سه عید ناکام، چاپخانه ی کوری زانیاری کورد، به غدا، ۱۹۷۹، ل ۲۷۸.
- (۳) ئەولیا چه له بی، هه مان سه رچاوه، ل ۲۸۴.
- (۴) ئەولیا چه له بی، هه مان سه رچاوه، ل ۲۸۵.
- (۵) Kamal Fuad, Kurdische Hand schriftpn, Wiesbaden, 1975
- به پینی زانیاری من نووسه ری ئەم کتیبه یه که م هه ندی وینه و ده س و خه تی بلاو کردوته وه.
- (۶) زور نکام له م برایه کرد که وینه کان بخاته سه ر سلایدو بوم به وانه کات. دیاره تا ئیستا هه ر بوی ری نه که وتوووه. ئەم برایه وه کوو زوربه ی نووسه رانی کورد، ئەو هه موو ده سنووسه گرنگ و

تیپینی:

مینیاتوووری ژماره (۱۰) سالی ۱۹۲۴ دروست کراوه. ناوی هونه رمه ند نه نووسراوه و شیعره کانیش جیا جیان، هه یی تاقه شاعیریک نین.

کونانی ههروا لهسه رهفه دانابوو. هه ره نو روزه باسی نهوهم بو کرد که چون له کتبخانه کانی ئوروویا ده سنووس له ناو شووشه قایم ده کیری که جیهازی ئینزاریان پیویه. نه گهل نهوش دا فه مانبهر دانراوه بو پاسه وانی کردنی.

(۷) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۳۰، ۱۲۹. نووسه ری ئەم کتیبه خوشی هه مان بوچووینی ههیه.

(۸) ئەم ده قه م به بی ده سکاری ههروه کوو خوی نووسیه ته وه. (۹) ئەم نووسینه پیش خویندنه وه ی دوو به ره ه می ماموستا عبدالرقیب یوسف نووسراوه: کتیبی (بانگه وازیک بو پروناکییرانی کورد) ولیکولینه وه ی تابلو هونه ری به کانی «شه ره فنامه» ی ده سخه تی شه ره فخان، روشنبیری نوی، ژماره ۱۱۵، ئەیلوولی ۱۹۸۷.

بی گومان ئەم نووسینه ی من هیه چ نزخیکی ئەوتوی له چاو نووسینه کانی ماموستا عبدالرقیب دانی یه، نه گه ره مه سه له ی پروناکی خسته سه ره لایه نیکی تری هونه ری مینیاتووری کوردی نه بوایه، ئەم نووسینه ی من شایانی بلا و کردنه وه نه ده بوو. ناو نیشان:

Tamili Ahmad
 ALbreert. Thuir - Weg 24
 3400 Gottingen
 W est Germany

ملخص البحث

فن المنمنمات الكردية

أ. برويزی

أوليا چلیبی فی حدیثه عن مکتبه (عبدالله خان) امیر بدلیس. وهنالك مخطوطات عديدة تمثل دواوين شعر وقصص منظومة نجد في ثنائياها آثار هذا الفن الجميل.

وقد تناول الباحث منمنمات تخص مخطوطتي (خسروشیرین) و(خورشید وخواو) القصتين المنظومتين الشهيرتين وجدهما ضمن مخطوطات كردية محفوظة في مكتبة برلين الحكومية، ونشر مع المقال بعض صور المنمنمات التي تشكل مصدراً مهماً لفن الكردي المينتوري.

ان فن المنمنمات أو المينياتور فن تزويق الكتب والمخطوطات القديمة وتزيينها بتخطيطات وصور دقيقة ملونة ازدهر في القرون الوسطى. وانه وصل في القرن الثاني قمة ازدهاره في العالم الاسلامي ولاسيما لدى مدرسة بغداد الفنية، وفي القرن الرابع عشر وبتأثير من فن التصوير الصيني فقد ازدهر في مدن سمرقند وهيرات ومدن أخرى، حتى وصل الى القرن السادس عشر فقد ازدهر في الهند ايام الأباطرة المغول.

اما عندنا، فرغم عدم وجود دراسات حول هذا الفن الا انه ثمة إشارات الى وجوده في بعض المؤلفات، فمثلاً يذكره السائح التركي